

Elżbieta Rączy¹

Stosunki polsko-żydowskie we wschodniej części dystryktu krakowskiego² w latach 1942–1944/1945. Kilka uwag o stanie badań i jego przyczynach

Streszczenie

Tematem artykułu jest obecny stan badań nad stosunkami polsko-żydowskimi w latach 1942–1944/1945 i podstawowe jego uwarunkowania polityczne i społeczne. Te ostatnie zostały w nim omówione szerzej. Zakres terytorialny rozważań obejmuje wschodnią część dystryktu krakowskiego, a więc siedem powiatów obecnego województwa podkarpackiego.

Priorytetem władz po zakończeniu II wojny światowej było dokumentowanie zbrodni niemieckich i próby rozliczenia sprawców, ponieważ takie były oczekiwania polskiego społeczeństwa. Problematyka stosunków polsko-żydowskich w badaniach historycznych w zasadzie nie istniała aż do przełomu lat 60. i 70. XX w. Wówczas to podjęto szerszy namysł nad zagadnieniem pomocy udzielanej Żydom przez Polaków, a przede wszystkim związanych z tym niemieckich represji. Było to pokłosiem wydarzeń marcowych z 1968 r. Do końca ubiegłego wieku w rozważaniach historyków na temat stosunków polsko-żydowskich dominowała kwestia pomocy. Dopiero polskie wydanie książki J.T. Grossa (*Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka*, 2001), a przede wszystkim dyskusja, jaką ona wywołała, zintensyfikowało badania nad stosunkami polsko-żydowskimi. Zainicjowało też wstępne badania nad negatywnymi zachowaniami Polaków wobec uciekinierów z gett m.in. we wschodniej części dystryktu krakowskiego.

¹ Dr hab. Elżbieta Rączy, prof. UR, Instytut Historii, Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Rzeszowskiego, al. Rejtana 16c, 35-959 Rzeszów, e-mail: ki-ra.raczy@wp.pl, nr ORCID: 0000-0001-5910-1832.

² Dystrykt krakowski to od 1941 r. jedna z pięciu jednostek administracyjnych utworzonych przez Niemców na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Do jego wschodniej części można zaliczyć ówczesne powiaty (dębicki, jarosławski, jasielski, krośnieński, przemyski, rzeszowski i sanocki). Wchodziły one w skład województwa rzeszowskiego z lat 1945–1975. Obecnie znajdują się w województwie podkarpackim, oprócz części wojennego powiatu jasielskiego (Biecz, Bobowej, Glinnika Mariampolskiego, Lipinek, Łużnej, Ropy, Szerzyn, Śmietnicy, Uścia Ruskiego).

W porównaniu jednak z zagadnieniami pomocy nastąpił w nich tylko niewielki postęp. Do dziś, nie licząc artykułów naukowych i popularnonaukowych, ukazały się cztery monografie dotyczące ratowania Żydów na omawianym w artykule obszarze, natomiast nie ma ani jednej poświęconej *stricte* postawom negatywnym.

Słowa kluczowe: dokumentacja sądowa, negatywne postawy wobec uciekinierów z gett, Polacy, Żydzi, ratowanie ludności żydowskiej

Wstęp

Celem artykułu jest przedstawienie obecnego stanu badań dotyczącego stosunków polsko-żydowskich w latach eksterminacji Żydów (1942–1944/1945) we wschodniej części dystryktu krakowskiego oraz jego przyczyn. W związku z ograniczonym zakresem podjętej tu problematyki nie zostały ujęte w tekście zagadnienia pokrewne, choć ważne, takie jak np. system okupacyjny, położenie Polaków i Żydów pod niemiecką okupacją czy rola okupanta niemieckiego w kształtowaniu relacji polsko-żydowskich w latach II wojny światowej. Szerzej zostały natomiast omówione główne przyczyny nierównomiernego rozwoju badań nad pozytywnymi i negatywnymi zachowaniami Polaków wobec uciekinierów z gett.

Wzrost zainteresowania tematyką stosunków polsko-żydowskich w latach niemieckiej okupacji nastąpił w Polsce dopiero na przełomie XX/XXI w. Wpływ na tak późne podjęcie tego zagadnienia miało kilka czynników. Wśród nich należy wymienić przede wszystkim przyczyny polityczne i społeczne. Tuż po zakończeniu II wojny światowej oczekiwania polskiego społeczeństwa były jednoznaczne i sprowadzały się do surowego ukarania Niemców. Tak więc priorytetem władz było wówczas dokumentowanie zbrodni niemieckich i próby rozliczenia sprawców (Jasiński 2017: 47–70)³. Problematyka stosunków polsko-żydowskich w badaniach historycznych prawie nie istniała.

Czynniki wpływające na badania nad stosunkami polsko-żydowskimi w czasie II wojny światowej

Na przełomie lat 60. i 70. XX w. podjęto prace badawcze nad stosunkami polsko-żydowskimi, ale dotyczyły one przede wszystkim pomocy udzielanej Żydom przez Polaków i związanych z tym niemieckich

³ Zajmowała się tym Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich (od 1949 r. Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich – GKBZH) i jej oddziały terenowe.

represji. Było to skutkiem wydarzeń z marca 1968 r. Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich (GKBZH) podjęła wówczas śledztwa dotyczące represji, jakim poddawani byli Polacy za pomoc udzielaną Żydom. W dokumentacji po Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Rzeszowie znajduje się 13 takich spraw obejmujących omawiany obszar. Wszystkie prowadzone były w pierwszej połowie lat 70. XX w. Obfity materiał dokumentacyjny tych śledztw, w tym m.in. zeznania świadków, dokumenty proveniencji niemieckiej, szkice sytuacyjne oraz zdjęcia, pozwala na ustalenia rozgrywających się wówczas wydarzeń. Przedmiotem dochodzeń Komisji były tylko ofiary zbrodni (Lubecka 2012: 73). Brak więc w dokumentacji informacji o bezpośrednich działaniach, które często prowadziły do niemieckich represji wobec Polaków i ukrywających się u nich Żydów. Przesłuchiwani wówczas świadkowie mogli bez problemu pomijać w zeznaniach ewentualny udział swoich sąsiadów w tych wydarzeniach, ponieważ ten problem nie leżał w kręgu zainteresowania prokuratorów prowadzących śledztwa (Rączy 2010: 161–174). Komisja nie prowadziła spraw, których przedmiotem były pejoratywne zachowania Polaków wobec Żydów, gdyż tym zajmowało się przede wszystkim sądownictwo powszechne⁴. Osoby dopuszczające się takich zachowań podlegały pod tzw. dekret sierpniowy PKWN z 1944 r. i od tego czasu były prowadzone przeciw nim postępowania sądowe. Tylko w aktach sądów wojewódzkiego i apelacyjnego w Rzeszowie znajdują się informacje o tym, że w 70 miejscowościach leżących na wschodnich obszarach dystryktu krakowskiego doszło do różnych aktów agresji wobec osób szukających ratunku po stronie aryjskiej. W dokumentacji sądowej można także znaleźć informacje o przyczynach różnych negatywnych postaw ludności polskiej wobec uciekinierów z gett, o roli Niemców w rozgrywających się wówczas wydarzeniach, ale także o pomocy udzielanej Żydom przez Polaków, która rzadko kiedy bywa odnotowana w innych źródłach.

Akta sądowe przez wiele lat były niedostępne dla historyków⁵. Bez większych problemów można było natomiast korzystać z relacji osób,

⁴ Na terenie województwa rzeszowskiego były to: Specjalny Sąd Karny w Rzeszowie, sądy rejonowe, a następnie sądy okręgowe, Sąd Wojewódzki w Rzeszowie oraz Sąd Apelacyjny.

⁵ Obecnie dokumentacja sądowa jest ogólnie dostępna dla osób prowadzących badania historyczne i znajduje się w zasobie archiwalnym Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (IPN-KŚZpNP) w Warszawie i jego oddziałach. Dokumenty innej proveniencji dotyczące stosunków polsko-żydowskich w omawianym okresie można znaleźć w Polsce także w archiwach państwowych, Archiwum Akt Nowych czy Żydowskim Instytucie Historycznym, a poza

które przeżyły okres niemieckiej okupacji po tzw. aryjskiej stronie. Od zakończenia II wojny światowej zbierała je Centralna Żydowska Komisja Historyczna i jej terenowe oddziały (następnie Żydowski Instytut Historyczny – ŻIH). W dokumentacji tej przechowano informacje zarówno o pomocy udzielanej Żydom przez Polaków na omawianym terenie (27 polskich i żydowskich przekazów ogółem)⁶, jak i o wydawaniu w ręce niemieckie czy szantażowaniu uciekinierów z gett (21 relacji). Część ocalałych z Holocaustu, którzy wspominają o negatywnych zachowaniach Polaków, nie miała takich doświadczeń, a ich przekazy pochodziły zazwyczaj od osób trzecich. Wiele z ujawnianych przez nich danych nie zostało ostatecznie zweryfikowanych. Osoby, które doświadczyły wrogości mieszkańców wschodniej części dystryktu krakowskiego, w większości nie przeżyły niemieckiej okupacji. Nie przeprowadzano wówczas rozmów z żyjącymi jeszcze polskimi bezpośrednimi świadkami wydarzeń, a ci mogliby ewentualnie zweryfikować żydowskie relacje.

Zbieranie informacji od polskich świadków było jednak zadaniem bardzo trudnym, zwłaszcza jeśli dotyczyło negatywnych zachowań wobec osób szukających ratunku po aryjskiej stronie. Bojąc się ostracyzmu w swoim otoczeniu, wielu ludzi wołało milczeć niż dzielić się z osobami postronnymi informacjami o sąsiadach czy znajomych, którzy brali udział w wyłapywaniu ukrywających się Żydów, donosili na nich, szantażowali ich lub byli nawet sprawcami morderstw. Jednocześnie nie przekazywano takich informacji kolejnemu pokoleniu, a jeśli dotyczyło to grona osób najbliższych, czasem fałszowano rodzinne historie. Przykładem wieloletniego milczenia na te tematy może być sprawa udziału Polaków ze wsi Gniewczyzna Łańcucka w powiecie przeworskim w wyłapaniu ukrywających się Żydów, znęcaniu się nad nimi, aby wydobyć informacje o ukrytym przez nich majątku, a ostatecznie oddaniu ich w niemieckie ręce. Tadeusz Markiel jako mały chłopiec był świadkiem tych wydarzeń, ale na opowiadzenie o nich zdecydował się dopiero pod koniec swojego życia (Markiel 2008: 119–146; Markiel, Skibińska: 2011; Chmielowiec 2011–2012: 10–44). Ilu z bezpośrednich świadków takich wypadków nigdy nie złożyło relacji, pozostanie już bez odpowiedzi.

granicami kraju m.in. w Instytucie Sikorskiego w Londynie, Instytucie Yad Vashem w Jerozolimie czy Muzeum Holocaustu w Waszyngtonie.

⁶ W ŻIH informacje o pomocy udzielanej ludności żydowskiej przez Polaków we wschodniej części dystryktu krakowskiego można także znaleźć m.in. w zespolach: Yad Vashem (18 relacji) oraz w Centralnym Komitecie Żydów w Polsce – CKŻwP (15). Tylko pięć z nich znajduje się jednocześnie w obu tych zespolach. W CKŻwP informacje o pomocy przetrwały także w korespondencji pomiędzy jego wydziałami.

Jedynie w przypadku przesłuchań w trakcie toczących się procesów karnych przeciw osobom, które swoimi działaniami przyczyniały się do śmierci Żydów, zeznający dzielili się posiadanymi informacjami na temat takich poczynąń sąsiadów czy znajomych. Nawet wówczas zdarzało się jednak, że część z przesłuchiwanym zasłaniała się brakiem wiedzy lub zmieniała swoje zeznania w trakcie toczących się procesów, chcąc uniknąć sąsiedzkich zadrażeń.

Paradoksalnie milczało także wiele osób, które udzielały pomocy ludności żydowskiej, ponieważ jeszcze długo po wojnie nie był to czyn uznawany w wielu polskich wsiach za szczególnie chwalebny. Tuż po zakończeniu wojny można było nawet narazić się na napad i ograbienie. Zdarzało się, że napaściom tym towarzyszyły pobicia. W relacjach i zeznaniach świadków przebija strach, w jakim żyli oni po napadach. Jedną z podstawowych przyczyn powojennej agresji wobec osób ukrywających Żydów był funkcjonujący wśród wielu mieszkańców prosty schemat myślowy. Osoby, które pomagały uciekinierom z gett, dorobiły się na tym majątku. Mit „żydowskiego złota” był powszechny wśród znacznej części ubogiej ludności tego regionu. Był także jedną z przyczyn antyżydowskich zachowań mieszkańców w czasie niemieckiej okupacji. Nie byli oni w tym odosobnieni. Problem dotyczył całego obszaru państwa polskiego, zwłaszcza środowisk wiejskich (Buryła, Krawczyńska 2016: 501). Ta forma zawiści bywała uczuciem bardzo trwałym, choć w końcu XX w. występowała sporadycznie i miała już charakter werbalny. Zdarzało się, że jeszcze na początku XXI w. podlegali jej na podkarpackich wsiach nawet krewni osób, którzy zginęli za pomoc udzielaną Żydom.

Zarys stanu badań nad stosunkami polsko-żydowskimi we wschodniej części dystryktu krakowskiego

Do końca ubiegłego wieku w badaniach dotyczących stosunków polsko-żydowskich dominowała tematyka pomocy, choć w rzeczywistości zostały one zaledwie zapoczątkowane. W pracach historycznych i publicystyce opisywano zazwyczaj wybrane przykłady ratowania Żydów przez mieszkańców omawianego terenu (np. *Polacy – Żydzi...* 1971: 302–303, 306–307, 353–354; Kowalski 1973: 170–171; 1987: 99; Bonusiak 1991: 374; Wanatowicz 1994: 304–305; Wójcik 1998: 162–163; Isakiewicz 2000: 174–183). Problematyka negatywnych zachowań ludności polskiej wobec Żydów na omawianym regionie była wówczas jedynie sporadycznie wzmiankowana.

Dopiero ukazanie się na przełomie XX i XXI w. polskiego przekładu książki J.T. Grossa (Gross 2001), a przede wszystkim dyskusja, jaką ona wywołała w kraju, zaowocowało po raz kolejny zwiększeniem zainteresowania pomocą udzielaną ludności żydowskiej przez Polaków tak w skali ogólnopolskiej, jak i regionalnej. Przeprowadzono m.in. kompleksowe ogólnopolskie badania nad osobami represjonowanymi za udzielanie pomocy Żydom, a ich wyniki dostępne są obecnie w opracowaniach M. Grądzkiej-Rejak, A. Namysło (2019) i na stronach internetowych (*Rejestr...* 2014). Ze wschodniej części dystryktu krakowskiego w bazie danych znajduje się ponad 80 takich osób. Nie są to wszyscy represjonowani z omawianego terenu. W niektórych przypadkach nie ma już możliwości ustalenia bliższych danych osobowych. Wciąż kilkanaście przypadków znanych z literatury przedmiotu czy relacji świadków czeka na ostateczną weryfikację.

W odniesieniu do wschodniej część dystryktu krakowskiego opracowane zostały monografie poświęcone ratowaniu Żydów w poszczególnych jego częściach i miejscowościach z uwzględnieniem wzajemnych relacji polsko-żydowskich przez wybuchem II wojny światowej, sytuacji Polaków i Żydów pod niemiecką okupacją, motywów udzielania pomocy oraz zagrożeń, jakie to ze sobą niesło, a także sposobów ukrywania (Szpytma 2004; 2007; Rączy 2008; Szpytma 2009; Rączy, Witowicz 2011; Rączy 2017: 279–287), oraz artykuły (Kalisz 2009: 165–173). Wydane zostały także wspomnienia uratowanych z Holocaustu dzięki pomocy mieszkańców omawianego regionu oraz pełne emocji wspomnienia powojennego pokolenia urodzonego poza granicami Polski, na którym odbiły się przeżycia ich rodziców z czasów Zagłady (Wallach 2012; Retman 2017; Regev 2014). Z wydawnictw dotyczących stosunków polsko-żydowskich warto wspomnieć artykuł Johna Hartmana (Hartman 2001: 277–297) oraz wydawnictwa źródłowe. Wśród nich można wymienić m.in. pracę dotyczącą dziejów ludności żydowskiej w Przemyślu w okresie II wojny światowej widzianych oczyma Żydów i Polaków (ogółem 30 relacji), którzy przeżyli wojnę i po upływie pół wieku nadal pamiętali wiele z ówczesnych wydarzeń (*Pamiętam każdy dzień...* 2001).

Niestety tylko w niewielkim stopniu wiedzę o stosunkach polsko-żydowskich uzupełniają monografie poświęcone historii skupisk żydowskich w czasie Holocaustu w poszczególnych miejscowościach omawianego obszaru, ich liczba wciąż jest niewielka (Wierzbieniec 2003; Potocki 2004; Krempa 2013; Borkowski 2016).

Wspomniana wyżej dyskusja o stosunkach polsko-żydowskich z przełomu wieków zaowocowała również wstępnymi badaniami nad

negatywnymi postawami Polaków wobec uciekinierów z gett. Biorąc jednak pod uwagę omawiany obszar, nastąpił w tej kwestii tylko niewielki postęp w porównaniu z zagadnieniami pomocy. Po 2001 r. wydanych zostało kilka tekstów w opracowaniach zbiorowych lub w czasopiśmie regionalnych (Rączy 2006: 891–940; 2009–2010: 127–142; 2010: 161–174; 2011: 133–145; Szpytma 2014). W 2018 r. ukazał się także obszerny artykuł Tomasza Frydla dotyczący Zagłady Żydów i stosunków polsko-żydowskich w powiecie dębickim (Frydel 2018: 416–521). Jest to jak dotąd niewątpliwie najbardziej dokładny opis negatywnych postaw Polaków wobec Żydów w jednym z powiatów omawianego obszaru, choć przyjętą w nim optyką jest wyłącznie perspektywa ofiar. Z takim założeniem można oczywiście polemizować, ponieważ obie nacje przejawiają tendencje do postrzegania wzajemnych relacji w okresie II wojny światowej w uproszczonych czarno-białych barwach. Widać to szczególnie wyraźnie w wielu polskich i żydowskich relacjach oraz wspomnieniach.

Uwagi końcowe

Polityka władz i powojenna atmosfera w kraju nie sprzyjały badaniom nad stosunkami polsko-żydowskimi w czasie niemieckiej okupacji. Wszystko to sprawiło, że przez całe dekady problematyka dotycząca zwłaszcza negatywnych zachowań wobec Żydów była nieobecna nie tylko w literaturze naukowej czy publicystyce, ale także w świadomości zdecydowanej większości mieszkańców omawianego regionu. Nie zmienił tego ani upadek komunizmu w kraju, ani otwarcie granic i archiwów, choć wszystko to dawało możliwość korzystania z niedostępnych wcześniej źródeł. Jeszcze na przełomie XX i XXI w. wśród niektórych regionalnych historyków istniała niechęć nawet do zajmowania się zagadnieniem ratowania ludności żydowskiej. Rodziły się wśród nich obawy, że pisząc o pomocy, trudno będzie pominąć zupełnym milczeniem także negatywnych zachowań Polaków wobec Żydów. Tam gdzie pomoc okazywała się nieskuteczna, przyczyn stojących za tym tragedii można upatrywać w działaniach samych ratujących czy ich sąsiadów wobec ukrywających się Żydów, a zdarzało się, że także w zachowaniach ratowanych. Powody były bardzo różne – od nieprzestrzegania zasad bezpieczeństwa, poprzez strach przed karami wynikającymi z zarządzeń niemieckich, aż po niskie pobudki, jak chęć wzbogacenia się kosztem skazanych na Zagładę.

Wszystko, co dotąd zostało opublikowane na temat stosunków polsko-żydowskich we wschodniej części dystryktu krakowskiego w latach Zagłady, nadal można uznać za wstępne do dalszych badań. Dość dobrze rozpoznane jest już zagadnienie pomocy. Znanych jest z imienia i nazwiska wiele osób niosących pomoc Żydom oraz w różny sposób represjonowanych z tej przyczyny⁷. W większości znane są motywy, jakimi kierowali się ludzie udzielający pomocy uciekinierom z gett. Wciąż jednak historycy odnajdują w dokumentacji nowe świadectwa udzielania pomocy ludności żydowskiej, pojawiają się nowe informacje przekazywane przez rodziny osób zaangażowanych w ratowanie Żydów. Część z nich nadal czeka na ostateczną weryfikację. Tak więc badania nad zagadnieniem pomocy udzielanej ludności żydowskiej na omawianym obszarze wciąż są dalekie od wyczerpania. Natomiast to, co dotychczas opublikowano na temat negatywnych zachowań Polaków wobec Żydów we wschodniej części dystryktu krakowskiego, można uznać jedynie za bardzo wstępne przyczynki do dalszych rozważań. Jak dotąd ukazały się jedynie monografie poświęcone ratowaniu ludności żydowskiej przez Polaków, ale na swojego autora czeka ciągle opracowanie *stricte* negatywnych zachowań ludności wobec Żydów na omawianym terenie, które uwzględniłoby także ich przyczyny na tle sytuacji okupacyjnej obu nacji.

Podsumowując rozważania, można stwierdzić, że na polu badań naukowych dotyczących pozytywnych i negatywnych zachowań mieszkańców wschodniej części dystryktu krakowskiego wobec uciekinierów z gett wciąż nie ma równowagi pomiędzy tymi dwoma aspektami. Nadal dominuje w nich kwestia udzielania pomocy skazanym na Zagładę Żydom.

Literatura

- Bonusiak W., 1991, *Podczas II wojny światowej* [w:] *Ropczyce. Zarys dziejów*, red. W. Bonusiak, F. Kiryk, Krajowa Agencja Wydawnicza, Rzeszów.
- Borkowski R., 2016, *Głogów Małopolski w czasie II wojny światowej*, Wydawnictwo Podkarpackiego Instytutu Książki i Marketingu, Rzeszów.
- Buryła S., Krawczyńska D., 2016, *Proza* [w:] *Literatura polska wobec Zagłady (1939–1968)*, red. S. Buryła, D. Krawczyńska, J. Leociak, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Warszawa.
- Chmielowiec P., 2011–2012, *Sprawa Józefa Laska. Z dziejów ludności żydowskiej w Gniwczynie Łańcuckiej w okresie okupacji niemieckiej*, „Glaukopis”, nr 23–24.

⁷ Ich nazwiska można znaleźć w Muzeum Polaków Ratujących Żydów im. Rodziny Ulmów w Markowej.

- Frydel T., 2018, *Powiat dębicki [w:] Dalej jest noc. Losy Żydów w wybranych powiatach okupowanej Polski*, red. B. Engelking, J. Grabowski, Wydawnictwo Stowarzyszenia Badań nad Zagładą Żydów, Warszawa.
- Grądzka-Rejak M., Namysło A., 2019, *Represje za pomoc Żydom na okupowanych ziemiach polskich w czasie II wojny światowej*, Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa, t. 1.
- Gross J.T., 2001, *Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka*, Wydawnictwo Fundacji Pogranicze, Sejny.
- Hartman J.J., 2001, *Stosunki polsko-żydowskie a Holocaust. Spojrzenie psychologiczno-histeryczne [w:] Pamiętam każdy dzień... Losy Żydów przemyskich podczas II wojny światowej*, red. J.J. Hartman, J. Krochmal, Wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu, Przemyśl.
- Isakiewicz E., 2000, *Ustna harmonijka. Relacje Żydów, których uratowali od Zagłady Polacy*, Niezależne Wydawnictwo Polskie, Warszawa.
- Jasiński Ł., 2017, *Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich/Hitlerowskich w Polsce: narzędzie rozliczeń i propagandy [w:] Rozliczanie totalitarnej przeszłości: instytucje i ulice*, red. A. Paczkowski, Warszawa.
- Kalisz M., 2009, *Katarzyna i Sebastian Kazakowie – cisi bohaterowie z Brzozy Królewskiej [w:] „Kto w takich czasach Żydów przechowuje?...” . Polacy niosący pomoc ludności żydowskiej w okresie okupacji niemieckiej*, red. A. Namysło, Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa.
- Kowalski T., 1973, *Obozy hitlerowskie w Polsce południowo-wschodniej 1939–1945*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Kowalski T., 1987, *Eksterminacja ludności na Rzeszowszczyźnie w okresie II wojny światowej (1939–1945)*, Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Rzeszowie, Rzeszów.
- Krempa A., 2013, *Zagłada Żydów mieleckich*, wyd. II uzupeł., Wydawnictwo Muzeum Regionalne w Mielcu, Mielec.
- Lubecka J., 2012, *Rozliczenie zbrodni niemieckich w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem Małopolski. Stan badań, perspektywy badawcze*, „Zeszyty Historyczne WiN”, nr 35.
- Markiel T., 2008, *Zagłada domu Trynczerów*, „Znak”, nr 4.
- Markiel T., Skibińska A., 2011, *„Jakie to ma znaczenie, czy zrobili to z chciwości?”. Zagłada domu Trynczerów*, Wydawnictwo Stowarzyszenia Badań nad Zagładą Żydów, Warszawa.
- Pamiętam każdy dzień... Losy Żydów przemyskich podczas II wojny światowej*, red. J.J. Hartman, J. Krochmal, Wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Przemyślu, Przemyśl.
- Polacy – Żydzi 1939–1945*, oprac. S. Wroński i M. Zwolakowa, 1971, Wydawnictwo Książka i Wiedza, Warszawa.
- Potocki A., 2004, *Żydzi w Podkarpaciu*, Wydawnictwo Libra, Rzeszów.
- Rączy E., 2006, *Stosunki polsko-żydowskie w latach drugiej wojny światowej na Rzeszowszczyźnie [w:] Polacy i Żydzi pod okupacją niemiecką 1939–1945. Studia i materiały*, red. A. Żbikowski, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa.
- Rączy E., 2008, *Pomoc Polaków dla ludności żydowskiej na Rzeszowszczyźnie 1939–1945*, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Rzeszów.

- Rączy E., 2009–2010, *Negatywne postawy Polaków wobec Żydów w powiecie mieleckim w latach okupacji niemieckiej*, „Rocznik Mielecki”, t. XII–XIII, Wydawnictwo Muzeum Regionalne w Mielcu, Mielec.
- Rączy E., 2010, *Wydarzenia we wsi Markuszowa 1942–1943. Przyczynek do stosunków polsko-żydowskich w okresie okupacji niemieckiej* [w:] *Niepiękny wiek XX*, red. B. Błażej, J. Eisler (przewodniczący), D. Jarosz, K. Kosiński, T. Wolsza, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa.
- Rączy E., 2011, *Stosunki polsko-żydowskie w środkowej Małopolsce (1939–1944) w świetle dokumentów sądowych* [w:] *Wokół naruszeń praw człowieka*, red. W. Stankowski, K. Żarna, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. rtm. Witolda Pileckiego, Oświęcim.
- Rączy E., 2017, *Polacy represjonowani za pomoc Żydom na Podkarpaciu w świetle aktualnych badań naukowych. Weryfikacja informacji i problemy z tym związane* [w:] *Zagadnienia regionalne i narodowościowe we współczesnych badaniach polskich, słowackich i ukraińskich na terenie Euroregionu Karpackiego. Aspekt historyczny, socjologiczny i politologiczny*, cz. II, red. K. Rejman, W. Wierzbieniec, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Techniczno-Ekonomicznej im. ks. Bronisława Markiewicza, Jarosław.
- Rączy E., Witowicz I., 2011, *Polacy ratujący Żydów na Rzeszowszczyźnie w latach 1939–1945*, (*Poles Rescuing Jews in the Rzeszów Region in the Years 1939–1945*), Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Rzeszów.
- Regev O., 2014, *A rzeka nadal płynie*, tłum. z hebrajskiego A. Shafir, Wydawnictwo Werset, Lublin.
- Rejestr faktów represji na obywatelach polskich za pomoc ludności żydowskiej w okresie II wojny światowej*, 2014, red. A. Namysło, G. Berendt, Instytut Studiów Strategicznych, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa.
- Retman L., 2017, *Perły albo życie*, tłum. z hebrajskiego M. Sobelma, Wydawnictwo Bonus Liber, Rzeszów.
- Szpytma M., 2007, *Sprawiedliwi i ich świat. Markowa w fotografii Józefa Ulmy*, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa–Kraków.
- Szpytma M., 2009, *The Risk of Survival. The Rescue of the Jews by the Poles and the Tragic Consequences for the Ulma Family from Markowa*, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa–Kraków.
- Szpytma M., 2014, *Zbrodnie na ludności żydowskiej w Markowej w 1942 r. w kontekście postępowań karnych z lat 1949–1954*, „Zeszyty Historyczne WiN”, nr 40.
- Szpytma M., Szarek J., 2004, *Ofiara Sprawiedliwych. Rodzina Ulmów – oddali życie za ratowanie Żydów*, Wydawnictwo Rafael, Kraków.
- Wallach J., 2012, *Gorzka wolność. Wspomnienia ocalonej z Holocaustu*, oprac. i red. wydania polskiego E. Rączy, Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Rzeszów.
- Wanatowicz S., 1994, *Eksterminacja ludności żydowskiej* [w:] *Mielec. Studia z dziejów miasta i regionu*, red. F. Kiryk, Krajowa Agencja Wydawnicza, Mielec.
- Wierzbieniec W., 2003, *Z dziejów społeczności żydowskiej Dynowa*, Wydawnictwo Mitel, Rzeszów–Dynów.

Wójcik, Z.K. 1998, *Rzeszów w latach drugiej wojny światowej. Okupacja i Konspiracja 1939–1944–1945*, Wydawnictwo Instytutu Europejskich Studiów Społecznych, Rzeszów–Kraków.

Polish-Jewish relationships in the Eastern part of the Kraków district in the years 1942–1944/1945. Some remarks on the state of research and its causes

Abstract

This article concerns the Eastern part of the Kraków district, that is, seven administrative units of what is currently the Podkarpackie Province. It focuses on the advancement of research on Polish-Jewish relationships in the years 1942–1944/1945 and the political and social reasons for this advancement, which are discussed in more detail.

After World War II, it became priority number one for the state authorities to document the Nazi crimes and make the perpetrators of these crimes account for what had been done, since this was what society expected. Polish-Jewish relationships were almost non-existent in historians' research until the turn of the 1970s. It was only at that time that the issue of aid provided to Jews by Poles and, most importantly, the consequential repressions from the Germans, were first tackled by historians. This was due to the outcome of the March 1968 unrest. Until the end of the previous century, historians analysing Polish-Jewish relationships focused mainly on the aid Poles had provided to Jews. It was not until the publication of "*Neighbours: The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne, Poland*" by J.T. Gross, 2001, and, as a consequence, the beginning of a debate this publication ignited, that the research on Polish-Jewish relationships intensified. This intensification also initiated research on Poles' hostility to ghetto runaways in, among other areas, the Eastern part of Kraków district. However, not much progress was made here in comparison with the research on Polish aid provided to Jews. In addition to academic and popular science articles, four monographs on rescuing Jews in this region have so far been published, while there have been no publications strictly concerning Poles' hostile attitudes towards runaway Jews.

Key words: court documentation, hostile attitudes towards runaways from ghettos, Poles, Jews, rescuing the Jewish population